

Zdrenka, Joachim

"Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Sozialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit", hrsg. von Henz Schilling und Herman Diederiks, Köln-Wien 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 78/4, 825-827

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

William Holcroft, his Booke: Local Office Holding in late Stuart Essex, ed. by J. A. Sharpe, Essex Record Office, Essex Historical Documents 2, Chelmsford 1986, s. XXII, II2.

Zainteresowaniu historyków Essexem towarzyszy prężna działalność wydawnicza archiwum hrabstwa. Kolejna seria publikacji dokumentów, zapoczątkowana tomem „The Medieval Essex Community: The Lay Subsidy of 1327”, przygotowanym przez J. U. Ward (1983), zapowiada się bardzo interesująco z uwagi na źródła, jakie stara się wydobyć. „Księga” Sir Williama Holcrofta (ur. ok. 1618, zm. 1689) to zapiski z okresu Restauracji, jakie autor prowadził przy okazji pełnienia wielu urzędów, by wspomóc zawodną pamięć.

Sir William, jak pisze we wstępie wydawca, był typowym przedstawicielem *gentry* tego okresu. Jako młodszy syn (co automatycznie obniżało jego status społeczny), otrzymał prawdopodobnie wykształcenie prawnicze i osiadł w Walthamstow w pobliżu Londynu. Brał aktywny udział w życiu parafii, a gdy został sędzią pokoju i oficerem milicji oraz poborcą podatkowym i zarządcą lasów królewskich także w życiu hrabstwa.

Jego notatki są podzielone na dwie części. Część pierwszą stanowią rachunki, tabele i wypisy, będące wynikiem jego działalności niesędziowskiej. Bardziej interesująca jest część druga „Księgi”. Ukazuje ona codzienne prace sędziego, od nadzoru nad przestrzeganiem postów po zamykanie przestępców. Z zapisków widać, jak wielką władzę miał sędzia pokoju: mógł np. posłać podejrzanego do „domu poprawy” czy więzienia (choć nie na długo). Uderza też to, w jak dużym stopniu działalność sędziego (prócz pobierania sum depozytowych od osób mających stawić się na sądach) była działalnością prewencyjną: sprowadzało się to głównie do ostrzegania jednostek, co do których istniały podejrzenia, iż mogą naruszyć prawo i pobierania kwot zastawów zarówno od potencjalnego przestępcy jak i potencjalnej ofiary (było to tzw. *binding-over*). Często taką procedurę stosowano w przypadkach groźby utraty czci czy znieważenia.

„Księga” Holcrofta potwierdza tezę J. A. Sharpe'a z jego pracy „Crime and Punishment in Seventeenth century England”, że przestępczość w tym okresie była relatywnie niewielka i nie stanowiła poważnego problemu dla warstw rządzących. Notatki Holcrofta dają ogólne wrażenie jak sprawowane były rządy na szczeblu lokalnym administracji i przez jakiego typu ludzi, nie dają natomiast odpowiedzi na pytania, jak wydajnie funkcjonował ów system rządów, jak kształtowały się związki z administracją centralną i między urzędnikami w hrabstwie.

Wypada jeszcze wspomnieć o stronie edytorskiej książki. Wydana została przy wykorzystaniu techniki komputerowej małą poligrafią, ze starannie opracowanymi indeksami. Użycie dużego formatu oddało w pewnym stopniu rzeczywisty układ „Księgi” Sir Williama.

A. B.

Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Sozialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit, hrsg. von Heinz Schilling und Herman Diederiks (Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte im Münster, hrsg. von Heinz Stöob, Reihe A: Darstellungen Band 23), Böhlau Verlag, Köln-Wien 1985, s. 494, wykresy i mapki.

Omawiana praca została poświęcona pamięci przedwcześnie zmarłego historyka, profesora historii na Królewskim Uniwersytecie w Lejdzie Daniela Jeena

Roordey (1923—1983). Jest ona owocem współpracy historyków holenderskich i zachodnioniemieckich (w tym jednego historyka francuskiego pracującego w RFN). Chronologicznie zbiór obejmuje okres od XV, do pierwszej połowy XX wieku. Zawiera on 18 artykułów, z których 9 wyszło spod pióra historyków holenderskich (w tym jeden artykuł ma trzech i jeden dwóch autorów). Autorami dalszych ośmiu prac są badacze zachodnioniemieccy (w tym Heinz Schilling jest autorem dwóch). Znaczna część opublikowanych w tym zbiorze prac powstała w ramach jednego programu badawczego Uniwersytetu Wilhelma w Münster pt. „Vergleichende geschichtliche Städteforschung”. Jak wynika ze wstępu pracy, współautorzy zbioru mieli już okazję zaprezentować swoje wyniki badań podczas sesji poświęconej tejże tematyce, która odbyła się na Uniwersytecie w Lejdzie 2—4 czerwca 1983 r. (autorom umożliwiono dokonanie uzupełnień o głosy z dyskusji). Warto w tym miejscu nadmienić, że prezentowana praca jest już trzecim tomem tejże serii w ciągu 6 lat, a które powstały dzięki międzynarodowej współpracy historyków. Badaniami objęte zostały następujące miasta holenderskie: Amersfoort, Amsterdam (trzykrotnie), Gouda, Groningen, Haarlem, Hoorn, Lejda (dwa razy) i Middelburg, a z niemieckich: Brunzwik, Getynga, Kolonia (trzykrotnie) i Lüneburg.

Pracę otwiera artykuł Heinza Schillinga (s. 1—32) pt.: „Rozważania porównawcze nad historią elit mieszczańskich w północno-zachodnich Niemczech i Nederlandach”. Jest on rozszerzoną i nieco zmienioną wersją wcześniejszej opublikowanego artykułu tego autora. Zdaniem autora w procesie kształtowania się elity miejskiej od średniowiecza po czasy nowożytne decydującą rolę odegrały trzy czynniki. Pierwszy to zmieniona i poszerzona baza, z której rekrutowali się przyszli członkowie patrycjatu miejskiego i władz miejskich. Drugi widzi we wzroście znaczenia osób z cenzusem akademickim, zwłaszcza prawników, zaś trzeci w zmianie charakteru elity miejskiej, która poprzez nabywanie włości ziemskich odeszła zdecydowanie od modelu średniowiecznego. Do referatu Schillinga załączono głos w dyskusji Franza Petri (s. 33—35). Autorem drugiej pracy jest Jos Gabriëls, który jako temat wybrał patrycjat i jego część zasiadającą we władzach miejskich jako elity w północnych Nederlandach w latach 1500—1850 (s. 37—64). Oprócz zarysu tematyki w ujęciu historycznym, przedstawił on nam dość przejrzyste, choć skrótkowo stanowiska historiografii w tym zakresie. Jako trzeci z autorów zaprezentował się historyk francuski Etienne François z tematem „Elity miejskie w Niemczech w okresie 1650—1800. Przykłady, tezy i pytania” (s. 65—83). Polityczną elitą w Lejdzie w końcu średniowiecza zajął się Dick E. H. de Boer (s. 85—109), natomiast ekonomiczną i polityczną elitą Brunzwiku, Lüneburga i Getyngi w XV—XVII wieku zainteresował się Olaf Mörke w artykule „Der gewollte Weg in Richtung »Untertan«” (s. 111—133). Dwa następne rozważania dotyczą patrycjatu dwóch miast holenderskich: Johannes G. Smith zbadał sytuację w Amersfoort w XVI—XVIII w. (s. 135—148) a Murk van der Bijl w Middelburgu w latach 1650—1750 (s. 149—164). Jan A. E. de Jongste zajął się oligarchizacją patrycjatu w Haarlem w pierwszej połowie XVIII wieku (s. 165—181). Trójka autorów: Maarten Prak, Joop de Jong i Luuc Kooijmans przedstawili sytuację w trzech miastach holenderskich: Hoorn, Gouda i Lejdzie w XVIII wieku (s. 183—194). Drugi artykuł w tym zbiorze Heinza Schillinga, odbiega nieco od tematyki czysto miejskiej (s. 195—273). Zajął się on prezbiterium kalwinistów w Groningen u progu ery nowożytnej do pierwszej ćwierci XIX stulecia, oprócz działalności prezbiterium przedstawiając również skład społeczny jego członków. Podobny charakter ma również następna praca autorstwa Luizy Schorn-Schütte, która za przedmiot swych badań

wybrała kaznodziejów na dworach protestanckich w początkach ery nowożytnej jako mieszczańską grupę elitarną (s. 275—336). Zamieściła też krótkie biografie 21 spośród nich (m.in. Fryderyka Lucae ur. w Brzegu na Śląsku i Joachima Lütkemanna z Dymina na Pomorzu Zaodrzańskim). Wolfgang Herborn jest autorem bardzo ciekawego artykułu o wykształceniu rajców miejskich (s. 337—400). Coraz powszechniejsze wykształcenie patrycjatu miejskiego — co podkreślił już Heinz Schilling w swym pierwszym artykule tegoż zbioru — doprowadziło do powstania nowej grupy-elity we władzach miejskich. Jako przykład wybrał on radę Kolonii, załączając listę 196 osób z cenzusem akademickim. Te zmiany zauważalne są też w Rzeczypospolitej, w Gdańsku, w radzie Prawego Miasta w XVII—XVIII wieku zasiadali rajcy, którzy mieli ukończone co najmniej Gimnazjum Gdańskie. Znaczna ich część studiowała na prawie wszystkich ważniejszych uczelniach europejskich. Elicie gospodarczej w Kolonii w epoce industrializacji Nadrenii w XVIII wieku przyjrzał się Dietrich Ebeling (s. 401—420). Również Clemens von Loos-Corswarem wybrał to miasto za przedmiot swoich badań, koncentrując się na elicie politycznej na przełomie XVIII i XIX wieku (s. 421—444). Z kolei elitą Amsterdamu w początkach XIX wieku zajął się Herman Diederiks (s. 445—457). W pewnym sensie kontynuacją tej tematyki jest przyczynek Boudien de Vries, który analizuje elitę miejską Amsterdamu około roku 1850 (s. 459—470). Rob van Engelsdorp Gastelaars i Michiel Wagenaar zajęli się zmianami form elity w stosunkach sąsiedzkich w Amsterdamie na przełomie XIX i XX wieku. Całość zamyka indeks miejscowości i osób, szkoda tylko, że nie uwzględniono w nim osób wymienionych w wykazach.

Nie sposób ustosunkować się szczegółowo do poszczególnych tematów i kwestii gdyż zakres tematyczny i chronologiczny jest bardzo szeroki. Chodziło jedynie o zasygnalizowanie czytelnikowi polskiemu tematyki poruszanej w poszczególnych pracach tegoż zbioru, którego wartość sięga o wiele dalej niż wyznaczone w nim granice terytorialne. Praca ta powinna mieć szczególną wartość dla historyków i socjologów, zajmujących się historią, strukturą i społeczeństwem miast europejskich. Dla badaczy polskich stanowi ona dobrą bazę wyjściową dla studiów porównawczych.

J. Z.

Regionale Transformation von Wirtschaft und Gesellschaft. Forschungen und Berichte zum wirtschaftlichen und sozialen Wandel am Bodensee vornehmlich in der frühen Neuzeit, Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung t. CII, 1984, s. 115—174.

Od 1978 r. realizowany jest w Uniwersytecie w Konstancji zespołowy program badawczy p.n. „Regionalne Transformation von Wirtschaft und Gesellschaft im Bodenseeraum (16.-19. Jh.)”. Sygnalizowana publikacja zawiera informacje dotyczące zakresu tematycznego programu, stosowanych metod badawczych i dotychczas osiągniętych wyników. Realizacja programu zostanie zakończona w 1987 r.

Jak piszą Frank Göttmann, Horst Rabe i Jörn Sieglerschmidt („Theoretische und methodische Grundprobleme”, s. 115—130), celem przedsięwzięcia jest analiza, na przykładzie regionu Jeziora Bodeńskiego, niektórych aspektów procesu przemian przedprzemysłowego społeczeństwa i gospodarki w XVI—XIX w. jako warunku wstępnego industrializacji kapitalistycznej. Autorzy programu przywiązują przy tym szczególną wagę do przestrzennych struktur i uwarunkowań dokonujących się zmian społecznych i gospodarczych. W podję-